

Slijedi bibliografija publikacija u prijevodu ili izdanju franjevaca Bosne Srebrene¹⁰, te na koncu bibliografija periodičnih publikacija franjevaca Bosne Srebrene. U ovom je dijelu *Biobibliografije* uz osnovne podatke o svakom navedenom časopisu dan i kratak opis uređivačke koncepcije te kratak opis povijesti časopisa. Neki značajniji časopisi (*Bosanski prijatelj*, *Dobri Pastir*, *Jukić*, *Novi prijatelj Bosne...*) popraćeni su i popisom članaka što su u njima objavljeni.¹¹

Treba zaključiti da je Kovačićeva *Biobibliografija franjevaca Bosne Srebrene* izuzetan rad, koji poznavanju kulturne i znanstvene djelatnosti bosanskih franjevaca pridonosi kako opsegom obrađene građe tako i stručnošću pristupa.

DARIO ŠKARICA

Marija Brida, Misaonost Janka Polića Kamova, *Izdavački Centar Rijeka, Rijeka, 1993. (Biblioteka Dometi)*

U svojoj za života posljednjoj objavljenoj knjizi filozofskih ogleđa *Traženja Marija Brida*, u poglavlju naslovljenom *Iz hrvatske filozofske baštine*, među misliteljima hrvatske filozofske baštine (koju desetljećima proučava), kao što su Juraj Dubrovčanin, Frane Petrić, Pavao Vuk-Pavlović, analitički suptilno raspravlja i o filozofskoj poruci Janka Polića Kamova, jedne od, možemo reći, paradigmi hrvatske književnosti. Vremenom se potvrđuje kako je Polić Kamov iznimna književna ličnost i već legenda, koja, prema riječima Nikole Miličevića, već više od osamdeset godina nije prestala izazivati nedoumice. Njegovo je djelo bogato i neobično, poticajno ne samo teoreticima književnosti, književnim kritičarima, antologičarima i povjesničarima nego i filozofima. Tom »jednom od najmodernijih« književnih ličnosti, »neskladnim filozofom – pjesnikom«, prema Čerini, buntovnikom, psovačem i očajnikom, »hrvatskim Nietzscheom«, bavili su se mnogi, iščitavajući djelo i sudbinu J. Polića Kamova različitim pristupima i s različitim naglascima.

Znakovito, zadnje slovo hrvatske filozofkinje Marije Bride, njena posmrtna ostavština (djelo o Janku Polić Kamovu postumno je objavljeno) upućeni su traganju za istinom jednoga djela, za njenom osebujnom misaonošću, za još jednim, novim otkrivanjem onoga

¹⁰ Među navedenim prijevodima sljedeći su iz filozofije: Marcus Tullius Cicero, *O krajnostima dobra i zla*, s latinskoga preveo i komentar napisao Petar Pejčinović, Veselin Masleša, Sarajevo, 1975; Immanuel Kant, *Opća povijest prirode i teorija neba*, preveo Mile Babić, predgovor napisao Milan Damnjanović, Veselin Masleša, Sarajevo, 1989; Meister Eckhart, *Knjiga božanske utjehe: traktati i propovijedi*, prijevod Ante Radovana Šoljića, Naprijed, Zagreb, 1989.

U drugom dijelu *Biobibliografije* Kovačić spominje i prijevod filozofskog razmatranja M. Bougauda što je 1909. tiskan u *Serafinskom perivoju* u više nastavaka pod naslovom *Prava čovjekova narav*. Autor je prijevoda Stipo Nevistić.

¹¹ Treba istaknuti da je mnogo zanimljivih filozofskih članaka objavljeno u časopisima *Dobri Pastir (Nova et vetera)* i *Jukić*.

koji je »ostvario iznenađujuće dubinske uvide u čovjekovu narav«, kako je napisala u svom filozofskom ogledu »Edip ili Kam?«, problematizirajući jedan od odnosa sadržanih u Kamovljevu djelu, u gore spomenutoj knjizi (str. 374).

Poimanje filozofije kao traganja, puta prema uvidu u ono što sama imenuje izvornim smislom čovjekova bitka, u čemu se sastoji *incipit* i Bridina filozofskog puta, puta mišljenja, potvrđuje naime temeljno nastojanje ove filozofkinje u vremenskom rasponu od 1937. do 1993. godine, ili od doktorske disertacije »Život – doživljaj« pa do posljednje knjige, filozofske studije o Kamovu: da *misaono zahvati doživljajnu jezgru, središte osobnosti*, cjeloviti smisao ljudskosti. Na neki je način zaključen, dovršen taj *iter* koji se doduše račva u više smjerova (prepoznaje se u autoričinu izboru filozofskih problema iz opusa mislitelja različitih povijesnih razdoblja, kao što su to Spinoza, Kant, Bergson, Heidegger i drugih), ali se pokazuje ujednačenim u svojoj nužnosti – sudbini koju je ova misliteljica odabrala još na svojem početku. Susret pjesnika i mislitelja stoga ovdje nije slučajan: upisujući se u red onih koji se odvažuju odgovoriti na poziv i izazov (»Hoće li tko pisati studije vrhu mene i vrhu moje zalutale duše?« – J. Polić-Kamov), Marija Brida kroz studij otvorene problematike Kamovljeva djela i njegove zagonetne dubine nastoji »približiti se njezinoj istini« (str. 18.). Različito i drugačije no što su to učinili S. Šnajder, D. Gašparović, L. Paljetak, spomenimo tek neke, pojašnjavajući oblike misaonosti Polića Kamova, »ni svestrano, ni iscrpno«, već ono što se autorici čini »najznačajnijim«, preko intimne motivacije Kamovljevog književnog djela i njene osnove, *osobitosti duševno-duhovne strukture*.

U središtu autoričina interesa neće tako biti problemi književnoteorijske naravi, nego neposredan uvid u smisao Kamovljevog teksta, lirskog, novelističkog, dramskog, roman-sijerskog, kojima pristupa kombinirajući dvije metode: fenomenološku, Heideggerova, Ingardenova i Vuk-Pavlovićeva tipa, i psihoanalitičku. Prateći Kamovljeve inspiracije, utjecaje, analogije i duhovne srodnosti, od Lautreamonta, Dostojevskog, Nietzschea, Kierkegaarda, Gorkog, Joycea, autorica analizira motiviku ovog u svakom pogledu jednog od najzanimljivijih i najmodernijih hrvatskih književnika, starozavjetnu biblijsku, panteističku, *brahmansku*, u svoj širini sadržaja u kojima autorica iščitava tragični karakter Kamovljeva stvaralačkog čina.

Kroz eksplikaciju nekoliko bitnih faza Kamovljeva stvaralaštva koje imenuje *Crni psalir*, *Poimanje iznakaženosti*, *Autoanaliza* i *Povratak psovci*, autorica neprekidno prati Kamova na liniji odnosa književnost-život, pojašnjavajući intelektualnu biografiju, formiranje i rast snažne stvaralačke osobnosti Janka Polića Kamova, s obzirom na književne krugove i sredine (inače vrijedna i ozbiljna predmeta posebne sociološke studije), također i kulturno-povijesna zbivanja značajna za politička uvjerenja Kamova (starčevićanstvo, Supilov »novi kurs«). Nazrijevajući misaonu bit, doživljajnu istinu u pjesničkom i proznom izričaju, Brida se zaustavlja na nekim temeljnim pojmovima u Kamova, kao što su smrt, duša (lutanja i smrt), uskr, krivnja, grijeh, istina, psovka, prevrat, buđenje te traga za njihovim značenjima i rekonstruira njihovu duševno-duhovnu sadržajnost. Iščitavajući i raščlanjujući metaforiku i simboliku Kamovljevih stihova, njihovu antitetičnost, kroz egzistencijale njegove lirike (bol, patnja, smrt, rasap čovjekova identiteta, tragika i konfliktne situacije ljudskog opstanka, otuđenje, iznakaženost, odnos pojedinac-društvo, autentični i neautentični život), na primjerima Kamovljevih djela ukazuje na osobitosti njegove introspektivne usmjerenosti, njegova svjetonazora, i, najposlije – njegova književnog programa. Ulazeći u dubinu ironičko-skeptičkog medija – do psovke koju tumači ozračjem duhovnih

naboja, izrazom stvaralačkog nagona – Brida zaključuje svoje viđenje Kamovljeve misaonosti, njegove duhovne znatizjelje u sveprožetosti njegova djela idejom duhovnog preporoda, Kamovljevim svagda aktualnim traganjem za dimenzijom bitno ljudskog, područja u kojemu čovjek postaje čovjekom, što znači tumačenjem čovjeka kao cjelovite, nepervertirane, iznakažene osobnosti (»Teško je oteti se dojm«, piše na jednome mjestu autorica u svojoj knjizi – interpretirajući Kamovljeve stihove o čovjekovoj agresivnosti i zločinima – o posvemašnjem gubitku humanosti, »da su te riječi pisane danas, a ne početkom stoljeća«). Prepoznajemo ovdje Bridinu zaokupljenost jednim od temeljnih čvorišta filozofskog mišljenja, specifičnom filozofijsko-antropološkom problematikom. Kroz eksplikaciju polarnih momenata Kamovljevog tumačenja svijeta Brida naime tumači polarne momente filozofskog mišljenja, kao što to čini, na drugi način, u antropološkoj filozofiji od grčkog klasičnog razdoblja, do novovjekovne europske misli, istraživanja intencionalne djelatnosti u Husserla, fenomena odnosa slobode i nužnosti, čovjekove autentičnosti i cjelovitosti njegova »doživljajno-djelovnog kompleksa«, kako ga sama naziva, ili u njegovim varijantama, u Prousta ili Becketta, posebice pak u obzorima hrvatske filozofske misli, u fenomenalnim slojevima doživljajne cjelovitosti u Pavla Vuka-Pavlovića.

Kamovljevu pjesničku spoznaju bivstva koju Brida ističe na razinu filozofskog oblika spoznaje, da bi joj prozrela otvorenost, zaključno prepoznaje kao jednu od bitnih odredbenica izvornog stvaralaštva, čime Kamovljeva misao sveudilj zaokuplja pozornost njegovih tumača. Vrijeme naime potvrđuje Čerininu tvrdnju da »Polića bijaše, da ih ima i da će ih biti u svakoj zemlji, u svakom narodu i u svako vrijeme«, ali i da se o njemu može pisati na različite načine, s različitim vidova i razina, otkrivati svagda nove momente njegove bogate, složene i neobične misaonosti.

Nezačudno je stoga što je upravo ta misaonost u svoj širini i bogatstvu problemskih kompleksa (među ostalim erotski, psihoanalitički, Edipov, Kamov kompleks) postala izazovom istraživačkom nervu, erosu i filozofkinje, jedno od posljednjih pitanja na koje se, svjesna onog po čem filozofija (i s njom i pjesništvo Janka Polića Kamova) uspijeva preživjeti i oskudnim vremenima usprkos, odvažila potražiti odgovore, tragajući za »zagonetnom dubinom« – »kao tajnovitim plavim cvijetom s gotovo suha dna kaljuže« (»približiti se njenoj istini«, skromno će autorica označiti cilj svojega rada) i misaonom kompleksnošću fenomena Polić Kamov.

Književno djelo, korespondencija, biografski podaci, s marom prikupljena građa o tragičnoj pojavi Polića Kamova, ovim djelom autorice Marije Bride otkrivaju jednu novu dimenziju, uz već nesumljivo postojano mjesto i određeno značenje koje on ima u povijesti hrvatske književnosti, zamjetno prisustvo i mjesto i u povijesti hrvatskog filozofskog mišljenja. Svojim je djelom Marija Brida pridonijela razotkrivanju i upoznavanju »otvorene i podosta nepoznate problematike« Kamovljeva djela, kako to i sama ističe, filozofskog značenja njegova »biti u svijetu«, izvora i temeljnih odrednica Kamovljeve misaonosti.